STUDIA PRAWNICZE KUL
2 (86) 2021

Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 23 października 2019 r., III CZP 23/19

Gloss to the resolution of the Supreme Court of the of 23 October 2019, III CZP 23/19

Комментарий к постановлению Верховного Суда от 23 октября 2019 года, III CZP 23/19

GRZEGORZ WOLAK
Dr hab., sędzia Sądu Okręgowego w Tarnobrzegu, I Wydział Cywilny
https://orcid.org/0000-0003-3636-8440

Streszczenie: Pewne wątpliwości może budzić to, czy osobą uprawnioną do zachowku w rozumieniu art. 991 § 1 Kodeksu cywilnego jest wnuk spadkodawcy jako dalszy zstępny, gdy stwierdzenie nabycia spadku nastąpiło na podstawie testamentu, a dziecko spadkodawcy jako spadkobierca ustawowy odrzuciło spadek z ustawy i nie zostało powołane do dziedziczenia na podstawie tego testamentu. W glosie do uchwały z dnia 23 października 2019 r., III CZP 24/19, glosator zaaprobował stanowisko Sądu Najwyższego, zgodnie z którym dalszy zstępny spadkodawcy nie jest uprawniony do zachowku po nim, jeśli – w razie dziedziczenia testamentowego – zstępny spadkodawcy złożył oświadczenie o odrzuceniu spadku z ustawy.

Słowa kluczowe: zachowek, spadkodawca, zstępny, wstępny, odrzucenie spadku

Summary: It may raise some doubts whether a person entitled to a legitimate portion within the meaning of art. 991 § 1 Civil Code, is the bequeather's grandchild as a further descendant, when confirmation of inheritance acquisition was based on the last will and testament and the bequeather's child as a statutory heir rejected the inheritance under the Act and had not been appointed to inherit under that last will and testament. In the gloss to the resolution of the Supreme Court of 23 October 2019, III CZP 23/19, the author accepted the view that a remote descendant of bequeather whose ascendant (bequeather's child), not appointed to inherit under the bequeather's last will and testament regarding the entire inheritance, rejected the inheritance, has no right to legitimate portion.

Key words: legitimate portion, bequeather, descendant, ascendant, rejecting the inheritance

Резюме: Могут возникнуть некоторые сомнения относительно того, является ли лицом, имеющим право на обязательную долю в наследстве по смыслу статьи 991 § 1 Гражданского кодекса, внук наследодателя как нисходящий потомок, когда призванный к наследованию по завещанию, наследник первой очереди (сын или дочь наследодателя) отказался от наследства по закону и не был призван к наследованию по этому завещанию. В комментарии к постановлению от 23 октября 2019 года III CZP 24/19 автор одобрил позицию Верховного Суда, согласно которой нисходящий потомок наследодателя не имеет права на обязательную долю в наследстве, если – в случае наследования по завещанию – нисходящий потомок наследодателя сделал заявление об отказе от наследства по закону.

Ключевые слова: обязательная доля в наследстве, наследодатель, нисходящий, восходящий, отказ от наследства

ISSN: 1897-7146; eISSN: 2719-4264;
https://doi.org/10.31743/sp.12528

Wstęp

W glosowanej uchwale z dnia 23 października 2019 r., III CZP 23/19[1], Sąd Najwyższy uznał, że: „Dalszy zstępny spadkodawcy nie jest uprawniony do zachowku po nim, jeśli – w razie dziedziczenia testamentowego – zstępny spadkodawcy złożył oświadczenie o odrzuceniu spadku z ustawy". Została ona podjęta w sprawie o zachowek i stanowiła odpowiedź na zagadnienie prawne przedstawione przez Sąd Okręgowy w P. dotyczące tego, czy „osobą uprawnioną do zachowku w rozumieniu art. 991 § 1 K.c., która jako zstępny byłaby powołana do spadku z ustawy, jest wnuk spadkodawcy jako dalszy zstępny, gdy dziecko spadkodawcy jako spadkobierca ustawowy odrzuciło spadek z ustawy, w sytuacji gdy dziedziczenie (stwierdzenie nabycia spadku) nastąpiło na podstawie testamentu, a dziecko spadkodawcy, które odrzuciło spadek, nie zostało powołane do dziedziczenia na podstawie tego testamentu".

Stanowisko Sądu Najwyższego wyrażone w tezie tej uchwały uważam za prawidłowe i zasługujące na aprobatę. Nie budzi także zastrzeżeń argumentacja przytoczona w jej uzasadnieniu. Poruszony problem prawny nie był wcześniej przedmiotem wypowiedzi Sądu Najwyższego, który nie odnosił się wprost do skutków odrzucenia spadku przez osobę z kręgu spadkobierców ustawowych dla powstania roszczenia o zachowek dalszego zstępnego. W odniesieniu do możliwej zmiany osób uprawnionych do zachowku będących zstępnymi spadkodawcy, którzy byliby powołani do spadku z ustawy, wypowiadali się ogólnie przedstawiciele doktryny, którzy wskazali jako uprawnionych również dalszych zstępnych, gdy bliższy zstępny odrzucił spadek. W wyroku z dnia 13 listopada 1990 r., III CRN 365/90[2], Sąd Najwyższy odniósł się tylko do kolejności dziedziczenia gospodarstwa rolnego. Uznał w nim, że z istoty odrzucenia spadku (art. 1012 Kodeksu cywilnego[3]) wynika, że może ono odnieść skutek prawny określony w art. 1020 K.c. tylko wówczas, gdy składający takie oświadczenie dziedziczy spadek. Artykuł 1020 K.c. nie ma zatem zastosowania w zakresie dziedziczenia gospodarstwa rolnego, gdy oświadczenie o odrzuceniu spadku złożył spadkobierca niemający ustawowych kwalifikacji do jego dziedziczenia. Oznacza to, że jego zstępni nie mogą w takim stanie rzeczy dziedziczyć gospodarstwa rolnego według zasad określonych w art. 931 § 2 K.c. ze względu na odrzucenie spadku.

1 OSNC 2020, nr 5, poz. 38.
2 OSNCP 1991, nr 10–12, poz. 136.
3 Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, tekst jednolity: Dz. U. z 2020 r. poz. 1740 (dalej: K.c.).

Uprawnionym i celowym wydaje się dlatego niepozostawianie bez komentarza wskazanego na wstępie judykatu. Dodatkowo w ramach glosy wskazać należy poszerzoną argumentację na rzecz wyrażonego w nim poglądu.

1. Stan faktyczny i stanowisko sądów

Spadkodawczyni K.Z. zmarła w dniu 2 kwietnia 2010 r. Pozostawiła po sobie męża W.Z. oraz dwie córki: V.F. i M.C. W toku postępowania o stwierdzenie nabycia spadku, na rozprawie w dniu 16 września 2010 r., V.F. – matka M.F. urodzonego w dniu 28 lipca 1998 r. – złożyła oświadczenie o odrzuceniu spadku z ustawy. Okazało się jednak, że zmarła K.Z. pozostawiła testament. Sąd Rejonowy postanowieniem z dnia 22 maja 2012 r. stwierdził nabycie spadku przez M.C. w całości na podstawie testamentu. Następnie M.F. wystąpił z pozwem przeciwko M.C. o zapłatę kwoty 44 444,44 zł tytułem zachowku. Twierdził, że jest legitymowany do zgłoszenia tego żądania, gdyż gdyby doszło do dziedziczenia ustawowego, byłby spadkobiercą, bowiem jego matka, będąca bezpośrednim zstępnym spadkodawczyni, złożyła oświadczenie o odrzuceniu spadku.

Sąd Rejonowy w P. wyrokiem z dnia 20 marca 2018 r. zasądził od pozwanej M.C. na rzecz powoda M.F. tytułem zachowku kwotę 42 433,33 zł z odsetkami ustawowymi za opóźnienie od dnia 21 września 2012 r., oddalił powództwo w pozostałej części. Uznając je za usprawiedliwione co do zasady, wskazał, że skuteczność oświadczenia o odrzuceniu spadku nie jest uzależniona od tego, czy osoba, która je złożyła, byłaby – w konkretnym przypadku – spadkobiercą; istotne jest, że należała do kręgu spadkobierców ustawowych. Skoro zaś mogła złożyć takie oświadczenie, wywołujące skutek prawny *ex tunc* (art. 1020 K.c.) i uczyniła to, należy traktować ją jak osobę, która nie dożyła otwarcia spadku; w jej miejsce prawo do zachowku uzyskują jej zstępni. Sąd Okręgowy w P. przy rozpoznawaniu apelacji od tego wyroku powziął wątpliwości co do takiego stanowiska prawnego. Dał temu wyraz w zagadnieniu prawnym przedstawionym Sądowi Najwyższemu do rozstrzygnięcia na podstawie art. 390 § 1 Kodeksu postępowania cywilnego[4].

4 Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, tekst jednolity: Dz. U. z 2020 r., poz. 1575.

2. Ocena stanowiska Sądu Najwyższego

Prima facie możliwe wydają się dwa przeciwstawne rozwiązania problemu prawnego, którego dotyczy glosowana uchwała. Z jednej strony można przyjąć (tak jak uczynił to sąd pierwszej instancji), że skoro zstępny spadkodawcy odrzucił spadek po spadkodawcy i wobec tego traktowany jest tak, jakby nie dożył otwarcia spadku, to należny mu zachowek przypada jego zstępnym (dalszym zstępnym) spadkodawcy. Wskazywałaby na to pośrednio także treść art. 1020 K.c. Z drugiej jednak strony możliwa do zaaprobowania jest konstrukcja, zgodnie z którą zstępny (syn) spadkodawcy nie był uprawniony do odrzucenia spadku, gdyż go nie dziedziczył. Jego oświadczenie o odrzuceniu spadku było dlatego bezskuteczne. Uprawnienie do zachowku nie „przeszło" zatem na dalszego zstępnego (dalszych zstępnych) spadkodawcy. W testamencie do całości spadku spadkodawca powołał wszak inną osobę. Oświadczenie o przyjęciu lub odrzuceniu spadku musi być poprzedzone istnieniem określonego tytułu (z testamentu, z ustawy – art. 926 K.c.) powołania spadkobiercy do dziedziczenia. W uchwale SN z dnia 19 października 2018 r., III CZP 36/18[5], uznano trafnie, że: „Złożenie oświadczenia o odrzuceniu spadku przez osobę, w stosunku do której nie rozpoczął jeszcze biegu termin określony w art. 1015 § 1 K.c., jest bezskuteczne"[6]. W uzasadnieniu tego orzeczenia zwrócono uwagę na to, że z art. 1015 § 1 K.c. wynika, iż oświadczenie o odrzuceniu spadku może być złożone w terminie sześciu miesięcy, obliczanym „od dnia, w którym spadkobierca dowiedział się o tytule swego powołania". Jest to termin zawity, z upływem którego wygasa uprawnienie do odrzucenia spadku. Podstawowym tytułem dziedziczenia jest testament. W przypadku dziedziczenia testamentowego termin określony w art. 1015 § 1 K.c. do złożenia oświadczenia o odrzuceniu spadku rozpoczyna bieg w dniu, w którym spadkobierca dowiedział się, że został powołany do dziedziczenia w testamencie. Oświadczenie o odrzuceniu spadku przypadającego spadkobiercy z ustawy może być złożone, gdy spadkobierca został powołany do spadku na tej podstawie, a zatem w dalszej kolejności niż spadkobiercy testamentowi, co jest możliwe w trzech przypadkach: gdy spadkodawca nie zostawił testamen-

5 OSNC 2018, nr 7–8, poz. 74, z glosą aprobującą G. Wolaka (Rejent 2019, nr 7, s. 126–141) i krytyczną T. Justyńskiego (OSP 2019, z. 11, poz. 106, s. 55). Także w uzasadnieniu uchwały SN z dnia 19 października 2017 r., III CZP 48/17, OSNC 2018, nr 6, poz. 58 uznano, że oświadczenie w przedmiocie nabycia spadku składane jest indywidualnie przez każdego spadkobiercę w odniesieniu do konkretnej podstawy dziedziczenia, co może, w razie braku woli dojścia do dziedziczenia, wywoływać potrzebę kilkakrotnego jego składania.

6 Stanowiła ona odpowiedź na zagadnienie prawne przedstawione przez Sąd Okręgowy w B., które brzmiało następująco: „Czy skutecznym jest złożenie oświadczenia o odrzuceniu spadku przez osobę, w stosunku do której nie rozpoczął jeszcze biegu termin określony w art. 1015 § 1 K.c.?".

tu, gdy testament okazał się nieważny i gdy spadkobiercy testamentowi nie chcą lub nie mogą dziedziczyć. Wprawdzie obiektywnie stan, w którym spadkodawca nie zostawił testamentu, powoduje te same konsekwencje co stan, w którym taki testament zostawił, ale okazał się on nieważny, ale ich rozróżnienie może mieć znaczenie dla określenia biegu terminu do złożenia oświadczenia o odrzuceniu spadku z ustawy. Termin do złożenia oświadczenia o odrzuceniu spadku przypadającego spadkobiercy z ustawy rozpoczyna bieg od dnia, w którym dowiedział się on, że w stosunku do niego aktualizuje się ta podstawa dziedziczenia. W przypadku rozciągniętego w czasie badania w postępowaniu sądowym przesłanek ważności testamentu spadkodawcy i ustalenia jego nieważności złożenie oświadczenia o odrzuceniu spadku przez spadkobiercę ustawowego będzie mogło dojść do skutku w terminie, w którym dowiedział się on, że w stosunku do niego aktualizuje się ta podstawa dziedziczenia. Ponadto Sąd Najwyższy uznał, że w art. 1015 § 1 K.c., przewidującym możliwość złożenia przez spadkobiercę oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku, ustawodawca ustalił dla tego spadkobiercy prawo podmiotowe kształtujące, które może być wykonane w oznaczonym czasie, z upływem którego gaśnie, a skutki niewykonania tego prawa należy oznaczyć zgodnie z ustawą. Termin do złożenia oświadczenia może rozpocząć bieg nie wcześniej niż wtedy, gdy dana osoba uzyska wiedzę o swoim powołaniu do spadku, a to oznacza, że tytuł powołania do dziedziczenia, w związku z którym składa oświadczenie w momencie jego złożenia, musi już istnieć. Nie ma wątpliwości co do tego, że odrzucenie spadku z testamentu nie wyklucza przyjęcia go z ustawy (art. 1022 K.c.), a termin do odrzucenia spadku na każdej z podstaw biegnie wprawdzie niezależnie, ale dziedziczenie testamentowe zawsze wyprzedza ustawowe, do którego nie dochodzi, gdy spadek zostaje nabyty na podstawie testamentu. Oznacza to, że nie ma też potrzeby składania oświadczenia o odrzuceniu spadku z ustawy, gdy ta podstawa nie jest rozważana jako możliwa w konkretnym stanie faktycznym podstawa dziedziczenia.

Zanim dokonana zostanie ocena stanowiska Sądu Najwyższego, konieczne wydaje się choć ogólne nakreślenie instytucji zachowku i zwłaszcza podmiotów do niego uprawnionych. Pozwoli to na sprawniejsze wyciągnięcie wniosków co do istoty omawianego problemu prawnego.

1) Instytucja zachowku, uregulowana przede wszystkim w przepisach art. 991–1011 K.c.[7], służy ochronie interesów majątkowych najbliższych członków rodziny spadkodawcy przez zapewnienie im, niezależnie od woli spadkodawcy,

7 TK w wyroku z dnia 25 lipca 2013 r., P 56/11, OTK ZU 2013, nr 6A, poz. 85 uznał, że: „Art. 991 ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz. U. Nr 16, poz. 93, ze zm.) jest zgodny z art. 64 ust. 1 w związku z art. 31 ust. 3 oraz z art. 47 w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej".

a nawet najczęściej wbrew jego woli, roszczenia pieniężnego odpowiadającego określonemu w tym przepisie ułamkowi wartości ich udziału w spadku, który przypadałby im przy dziedziczeniu ustawowym[8] (w rzeczywistości jednak zastosowanie art. 992 K.c. modyfikuje ułamek wynikający z dziedziczenia ustawowego[9]). Jest tak także wtedy, gdy spadkodawca poprzez rozrządzenia testamentowe lub dokonane darowizny faktycznie pozbawił uprawnionego do zachowku korzyści majątkowej ze spadku. W niejednym przypadku spadkobierca dochodząc do dziedziczenia, nie nabywa w rzeczywistości niczego w spadku, gdyż to, co potencjalnie stanowiłoby spadek, zostało rozdysponowane przez spadkodawcę bądź poprzez darowizny, bądź zapisy windykacyjne. Pełna swoboda dysponowania przez spadkodawcę jego majątkiem w testamencie jako czynności rozrządzającej *mortis causa* w zasadzie nie występuje w nowoczesnych ustawodawstwach, gdyż tego rodzaju rozwiązanie mogłyby prowadzić do pokrzywdzenia osób bliskich spadkodawcy, a pokrzywdzenie to mogłoby się okazać tym silniejsze wtedy, a jest tak nierzadko, gdy osoby te przyczyniły się do tworzenia lub powiększania majątku spadkowego[10].

Uprawniony do zachowku nie może być go pozbawiony przez spadkodawcę, z wyjątkiem sytuacji kiedy występują przesłanki do wydziedziczenia (art. 1008 K.c.). Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 25 stycznia 2001 r., IV CKN 250/00[11], przyjął, że: „Zachowek stanowi minimum zagwarantowanego udziału w spadku spadkobiercy ustawowemu i pozbawić tego udziału na podstawie art. 5 K.c. można tylko w sytuacjach rzeczywiście wyjątkowych". Teza ta jest o tyle mało precyzyjna, że osoby uprawnione do zachowku nie mogą się domagać określonej części majątku spadkowego w naturze, jak to ma miejsce w systemie rezerwy[12].

Zgodnie z art. 991 § 2 K.c. roszczenie o zapłatę zachowku realizuje się w przypadku, gdy uprawniony nie otrzymał należnego mu zachowku bądź w postaci uczynionej przez spadkodawcę darowizny, bądź powołania do spadku, bądź w postaci zapisu. Roszczenie o zapłatę sumy pieniężnej potrzebnej do pokrycia zachowku albo do jego uzupełnienia przysługuje w pierwszej kolejności w stosunku do spadkobiercy. Jeżeli uprawniony nie otrzymał należnego mu zachowku, roszczenie z tego tytułu przysługuje mu, nawet gdyby został powołany do spadku z ustawy lub

8 Zob. wyrok SN z dnia 13 czerwca 2013 r., V CSK 385/12, LEX nr 1375506.

9 Zob. np. P. Księżak, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 3. *Spadki*, red. K. Osajda, Warszawa 2013, s. 721.

10 Zob. np. M. Załucki, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 6. *Spadki (art. 922–1088)*, red. M. Fras, M. Habdas, Warszawa 2019, s. 479 i wskazana tam literatura zagraniczna.

11 LEX nr 490432.

12 Zob. np. Komisja Kodyfikacyjna przy Ministrze Sprawiedliwości, *Projekt Kodeksu cywilnego*, Warszawa 1961, s. 213.

na podstawie dziedziczenia testamentowego[13]. Zobowiązanymi w drugiej kolejności do zaspokojenia zachowku są zapisobiercy windykacyjni. W sytuacji gdy uprawniony nie może otrzymać należnego mu zachowku od spadkobiercy lub osoby, na rzecz której został uczyniony zapis windykacyjny, może on żądać od osoby, która otrzymała od spadkodawcy darowiznę doliczoną do spadku, sumy potrzebnej do uzupełnienia zachowku. Jednakże obdarowany jest obowiązany do zapłaty powyższej sumy tylko w granicach wzbogacenia będącego skutkiem darowizny (art. 1000 § 1 K.c.). Jeżeli obdarowany sam jest uprawniony do zachowku, ponosi odpowiedzialność względem uprawnionego do zachowku tylko do wysokości nadwyżki przekraczającej jego własny zachowek (art. 1000 § 2 K.c.)[14].

2) Treść art. 991 § 1 K.c. tylko *prima facie* zdaje się być prosta i nie nastręczać wątpliwości co do tego, kto jest uprawniony do zachowku. Ustawodawca przewidział w nim, że zstępnym, małżonkowi oraz rodzicom spadkodawcy, którzy byliby powołani do spadku z ustawy, należą się, jeżeli uprawniony jest trwale niezdolny do pracy albo jeżeli zstępny uprawniony jest małoletni – dwie trzecie wartości udziału spadkowego, który by mu przypadał przy dziedziczeniu ustawowym, w innych zaś przypadkach – połowa wartości tego udziału (zachowek). Przepis ten nie jest wolny od mankamentów. Sformułowanie „którzy byliby powołani do spadku z ustawy" może wszak *prima facie* skłaniać do przyjęcia nieuprawnionego wniosku, że roszczenie o zachowek nie służy osobie, która dziedziczy spadek z ustawy[15]. Jednak jego formuła jest dużo lepsza od brzmienia art. 145 dekretu z dnia 8 października 1946 r. – Prawo spadkowe[16], stanowiącego, że: „Spadkobiercami koniecznymi spadkodawcy są jego zstępni, małżonek oraz rodzice, jeżeli osoby te, według stanu rzeczy istniejącego w chwili otwarcia spadku, dziedziczyłyby po nim w braku testamentu"[17]. Jak zauważał J. Pietrzykowski, „przepis art. 991 pomija zamieszczoną w art. 145 pr. spadk. wzmiankę o dziedziczeniu »w braku testamentu«, stwierdzając w ten sposób wyraźnie, że roszczenie o zachowek pieniężny albo o pieniężne uzupełnienie zachowku przyznanego w innej postaci może przysługiwać także

13 Tak trafnie np. SN w wyroku z dnia 25 kwietnia 2017 r., V CSK 367/16, LEX nr 2327136.

14 Tamże.

15 Tymczasem wprawdzie roszczenie o zachowek na ogół wiąże się z rozrządzeniem majątkiem spadkowym za pomocą testamentu, ale może również występować w przypadku dziedziczenia wynikającego wyłącznie z ustawy (zob. np. L. Stecki, w: *Kodeks cywilny z komentarzem*, red. J. Winiarz, Warszawa 1980, s. 873; G. Wolak, *Status spadkobiercy a prawo do zachowku*, Jurysta 2012, nr 11, s. 15–24 i wskazana tam literatura).

16 Dz. U. z 1946 r. Nr 60, poz. 328.

17 Zob. rozważania J. Gwiazdomorskiego na gruncie art. 145 Prawa spadkowego (*Prawo spadkowe*, Warszawa 1959, s. 393–395).

uprawnionemu który dziedziczy z ustawy"[18]. Dodatkowo nazywanie na gruncie tego dekretu uprawnionych do zachowku „spadkobiercami koniecznymi" nosiło znamiona błędu przesunięcia kategorialnego (czym innym jest przecież prawo do dziedziczenia i związany z nim status spadkobiercy, a czym innym prawo do zachowku i związane z nim roszczenie o zapłatę). Ponadto pojęcie spadkobierców koniecznych wiąże się z systemem rezerwy[19], a nie zachowku. Właściwie ujął to J. Gwiazdomorski, stwierdzając, że: „Osoby, którym służy prawo do zachowku, nazywają się spadkobiercami koniecznymi. Jest to nazwa nietrafna, ponieważ w polskim prawie spadkowym, które przyjęło system zachowku w ścisłym tego słowa znaczeniu, osoby uprawnione do zachowku, jeśli spadkodawca odsunął je od dziedziczenia, nie mogą żądać – wbrew woli spadkodawcy – dopuszczenia ich do spadku w charakterze spadkobierców. Służy im przeciwko spadkobiercom powołanym w zasadzie tylko wierzytelność o wypłacenie pewnej sumy pieniężnej, stanowiącej równowartość idealnej części czystego spadku (art. 151, 156 § 1 pr. spadk.). W prawie polskim osoby uprawnione do zachowku nie są więc w zasadzie spadkobiercami, tylko wierzycielami spadkobierców powołanych"[20].

Z brzmienia przepisu art. 991 § 1 K.c. wyprowadzić można dwa podstawowe wnioski. Pierwszy, iż taki krąg uprawnionych do zachowku wynika z przyjęcia przez ustawodawcę koncepcji, zgodnie z którą to właśnie te osoby, w typowej sytuacji, stanowią najbliższą rodzinę spadkodawcy, połączoną z nim szczególnie intensywnymi więzami osobistymi czy też uczuciowymi[21]. Drugi, że krąg podmiotów uprawnionych do zachowku jest węższy od kręgu spadkobierców ustawowych; prawa do zachowku nie mają bowiem rodzeństwo i zstępni rodzeństwa spadkodawcy oraz jego dziadkowie[22]. Podzielić trzeba przy tym zapatrywanie doktryny prawa cywilnego, że krąg uprawnionych do zachowku jest prawidłowo ujęty w Kodeksie cywilnym i nie wymaga zmian, zwłaszcza polegających na poszerzeniu go o dziadków spadkodawcy, czy też o osobę, z którą spadkodawca pozostaje w faktycznym pożyciu (konkubenta)[23].

---

18 Zob. A. Doliwa, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. M. Załucki, Warszawa 2019, s. 2067.

19 Zob. J. Kosik, w: *System Prawa Cywilnego*, t. 4. *Prawo spadkowe*, red. J.S. Piątowski, Wrocław 1986, s. 533.

20 Zob. J. Gwiazdomorski, *Prawo*…, s. 395.

21 Zob. np. B. Kordasiewicz, *Krąg osób uprawnionych do zachowku*, w: *Księga jubileuszowa Profesora Tadeusza Smyczyńskiego*, red. M. Andrzejewski, Toruń 2008, s. 413 i nn.; M. Załucki, w: *Kodeks cywilny*…, s. 483.

22 Zob. A. Doliwa, w: *Kodeks cywilny*…, s. 2067.

23 Zob. B. Kordasiewicz, w: *System Prawa Prywatnego*, t. 10. *Prawo spadkowe*, red. B. Kordasiewicz, Warszawa 2015, s. 1047 i wskazana tam literatura.

Prawo do zachowku przysługuje zatem zstępnym, małżonkowi i rodzicom spadkodawcy jedynie wtedy, gdy w konkretnym wypadku byli powołani do spadku z ustawy. Ma to miejsce wówczas, gdy są najbliższymi spadkobiercami ustawowymi. O kolejności powołania w tym zakresie decydują przepisy o ustawowym porządku dziedziczenia (art. 931 i nast. K.c.). Przykładowo prawa do zachowku nie nabywają rodzice i dalsi zstępni spadkodawcy, jeśli zmarły pozostawił małżonka i dzieci, gdyż to oni, gdyby spadkodawca nie sporządził testamentu eliminującego ich z grona spadkobierców nabywających spadek, w tej sytuacji byliby powołani do dziedziczenia z mocy ustawy (art. 991 § 1 w zw. z art. 931 § 1 K.c.). Tak więc spadkobiercy ustawowi, a konkretnie zstępni, małżonek i rodzice spadkodawcy, nabywają prawo do zachowku w takiej samej kolejności, w jakiej powołani byliby do dziedziczenia ustawowego. Prawo do zachowku przysługuje dzieciom i małżonkowi przed dalszymi zstępnymi (wnuki itd.) i rodzicami[24]. Zwrócono także na to uwagę w glosowanej uchwale.

Uprawnienie do zachowku jest niezależne od tego, czy uprawniony jest spadkobiercą (ustawowym lub testamentowym), zapisobiercą albo obdarowanym. W każdym z tych przypadków otrzymana wartość zalicza się na zachowek i wpływa na wielkość roszczenia o uzupełnienie zachowku, jednakże nie zawsze pokrywa go w całości. Dlatego jeżeli uprawniony do zachowku, dziedziczący z ustawy wespół z innymi osobami, nie otrzymał należnego mu zachowku, ma przeciwko współspadkobiercom roszczenia o zapłatę sumy pieniężnej potrzebnej do pokrycia zachowku albo do jego uzupełnienia[25]. Przykładowo w wyroku SN z dnia 30 stycznia 2008 r., III CSK 255/07[26], wywiedziono, że jeśli uprawniony do zachowku jest jednocześnie jedynym spadkobiercą dziedziczącym spadek z mocy testamentu, wobec czego nie może realizować uprawnienia o zachowek na podstawie art. 991 § 2 K.c., to nie oznacza to, że nie przysługuje mu żadne roszczenie. Jeśli spadkodawca dokonał na rzecz określonej osoby darowizny, której przedmiot obejmuje cały spadek, to w grę wchodzi roszczenie uprawnionego o zachowek w stosunku do osoby obdarowanej na podstawie art. 1000 K.c., mające charakter „awaryjny" w tym sensie, że aktualizuje się, „jeżeli uprawniony nie może otrzymać od spadkobiercy należnego mu zachowku".

Roszczenie o zapłatę określonej kwoty z tytułu zachowku przysługuje osobie, która: 1) należy do kręgu osób uprawnionych do zachowku; 2) dziedziczyłaby

24 A. Doliwa, w: *Kodeks cywilny*…, s. 2068.

25 Zob. np. P. Księżak, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 3. *Spadki*, red. K. Osajda, Warszawa 2013, s. 717; G. Wolak, *Status*…, s. 17–18. Tak też SN w wyroku z dnia 13 lutego 2004 r., II CK 444/02, OSP 2007, z. 4, poz. 51 oraz wyroku z dnia 30 stycznia 2008 r., III CSK 255/07, OSNC 2009, nr 3, poz. 47.

26 OSNC 2009, nr 3, poz. 47.

z ustawy w danym wypadku; 3) nie została wydziedziczona (art. 1008 K.c.); 4) nie otrzymała w inny sposób owego minimum, które w ramach zachowku się jej należy (art. 996 i 997 K.c.)[27]. Ponadto podnosi się, że do ustawowego katalogu uprawnionych do zachowku należy dodać przysposobionego i jego zstępnych, których traktuje się na równi ze zstępnymi spadkodawcy, oraz przysposabiającego, który wchodzi w miejsce rodziców przysposobionego lub obok rodzica, jeżeli jest nim małżonek przysposabiającego (art. 936, 937 K.c.). Warto odnieść się jeszcze do uprawnienia innych osób do zachowku. I tak rodzice spadkodawcy są uprawnieni do zachowku, gdy nie ma zstępnych spadkodawcy chcących i mogących dziedziczyć. Uprawnienie do zachowku nie przysługuje spadkobiercy uznanemu za niegodnego (art. 928 § 2 K.c.), małżonkowi wyłączonemu od dziedziczenia na podstawie art. 940 K.c., jak też pozostającemu ze spadkodawcą w separacji (art. 935^1 K.c.), spadkobiercy, który zrzekł się dziedziczenia (art. 1049 § 2 K.c.) lub który odrzucił spadek (art. 1020 K.c.); nie ma prawa do zachowku również ten, kto zrzekł się samego prawa do zachowku (art. 1048 K.c.). Niegodność dziedziczenia nie rozciąga się na zstępnych niegodnego, dlatego mogą im przysługiwać uprawnienia z tytułu zachowku. Zstępni spadkobiercy, który odrzucił spadek, nie są z mocy tego odrzucenia pozbawieni prawa do zachowku. Zstępni spadkobiercy, który zrzekł się dziedziczenia, zasadniczo są pozbawieni prawa do zachowku, chyba że w umowie o zrzeczenie się dziedziczenia strony wyłączyły skutki zrzeczenia się względem zstępnych zrzekającego się (art. 1049 § 1 K.c.). Przepis art. 1011 K.c. jednoznacznie zastrzega, iż wydziedziczenie przez spadkodawcę zstępnego nie pozbawia prawa do zachowku zstępnych wydziedziczonego (w braku tego przepisu dalsi zstępni nie mieliby prawa do zachowku, ponieważ to nie oni w braku testamentu dziedziczyliby spadek). Jeżeli wydziedziczonym, niegodnym, odrzucającym spadek względnie wyłączonym od dziedziczenia na podstawie art. 940 albo 935^1 K.c. jest małżonek spadkodawcy, zachowek nie przysługuje zstępnym tego małżonka, niebędącym zarazem zstępnymi spadkodawcy, np. jego pasierbom, którzy nie zostali przez niego przysposobieni. Wreszcie w przypadku testamentu negatywnego do zachowku uprawniony jest jedynie spadkobierca wyłączony, nie jego zstępni – on bowiem dziedziczyłby z ustawy[28].

---

27 Zob. np. M. Pazdan, w: *Kodeks cywilny*, t. 2. *Komentarz. Art. 450–1088. Przepisy wprowadzające*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2013, s. 907; J. Kremis, J. Kuźmicka-Sulikowska, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2017, s. 1897–1898.

28 Zob. J. Pietrzykowski, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 3, red. Z. Resich i in., Warszawa 1972, s. 1908–1909; J. Kosik, w: *System*…, s. 537–539; B. Kordasiewicz, *Krąg*…, s. 418 i nn.; tenże, w: *System Prawa Prywatnego*, t. 10, s. 1045–1051; M. Pazdan, w: *Kodeks cywilny*, t. 2, s. 907; J. Kremis, J. Kuźmicka-Sulikowska, w: *Kodeks cywilny*…, s. 1897–1898; T. Sokołowski, w: *Kodeks cywilny*,

W piśmiennictwie np. P. Księżak wskazuje, że wnuk spadkodawcy będzie mógł żądać zachowku tylko wtedy, gdy dziecko spadkodawcy (a rodzic wnuka) utraciło prawo do zachowku i status spadkobiercy ustawowego w okolicznościach, których skutki nie rozciągają się na zstępnych (a tak może być przy zrzeczeniu się dziedziczenia – art. 1049 K.c.). W ocenie tego autora wnuk uzyska prawo do zachowku, gdy dziecko spadkodawcy umarło przed spadkodawcą, zostało uznane za niegodnego dziedziczenia, odrzuciło spadek z ustawy lub zawarło umowę zrzeczenia się dziedziczenia, której skutki nie rozciągają się na zstępnych. Nie ma natomiast prawa do zachowku wnuk, gdy dziecko spadkodawcy (a rodzic tego wnuka) zrzekło się tylko prawa do zachowku. Zrzekający się zachowku nie traci charakteru najbliższego spadkobiercy ustawowego. To on, a nie wnuk byłby powołany z ustawy do spadku. Nie ma też prawa do zachowku wnuk, którego rodzic został wyłączony od dziedziczenia testamentem negatywnym. Jak zauważa dalej ten autor, jeśli chodzi o rodziców spadkodawcy, to mogą oni żądać zachowku, gdy spadkodawca nie miał zstępnych albo zmarli oni przed otwarciem spadku lub są traktowani jakby nie dożyli otwarcia spadku (zrzekli się dziedziczenia, zostali uznani za niegodnych albo odrzucili spadek). Rodzice nie będą mieli prawa do zachowku, gdy będą mieli to prawo zstępni (także w przypadku testamentu negatywnego) albo gdy zstępni zrzekli się tylko zachowku (bo nie tracą charakteru najbliższych spadkobierców ustawowych), albo gdy odrzucili spadek przypadający im z testamentu (bo mogą dziedziczyć z ustawy). Również w przypadku wydziedziczenia zstępnych rodzice nie nabędą prawa do zachowku (art. 1011 K.c. ich nie obejmuje)[29].

3) W sprawie, w której została ona podjęta, oświadczenie o odrzuceniu spadku z ustawy zostało złożone przez matkę powoda, która jako zstępna wchodziła do kręgu spadkobierców ustawowych, o których mowa w art. 931 § 1 K.c. Sąd odwoławczy zaznaczył, z czym nie można się zgodzić (ze względów wskazanych w uchwale w sprawie III CZP 36/18), że nastąpiło to po rozpoczęciu biegu terminu do złożenia tego oświadczenia oraz przy zachowaniu tego terminu. Jego zdaniem dla porządku dziedziczenia testamentowego oświadczenie matki powoda o odrzuceniu spadku z ustawy było oczywiście bezskuteczne. Powziął jednak poważne wątpliwości, czy jest ono bezskuteczne dla określenia kręgu osób uprawnionych do zachowku, czy też przeciwnie, ustalając na podstawie art. 991 § 1 K.c. krąg zstępnych, którzy byliby powołani do spadku z ustawy, oświadczenie dziecka spadkodawcy o odrzuceniu spadku należy uznać za skuteczne w rozumieniu art. 931

t. 2. *Komentarz. Art. 450–1088*, red. M. Gutowski, Warszawa 2016, s. 1698–1699; P. Księżak, *Zachowek w polskim prawie spadkowym*, Warszawa 2012, s. 147; tenże w: *Kodeks cywilny*…, s. 716–717; A. Doliwa, w: *Kodeks cywilny*…, s. 2067–2068; M. Załucki, w: *Kodeks cywilny*…, s. 483–486.

29 Zob. P. Księżak, w: *Kodeks cywilny*…, s. 716.

§ 2 K.c. w zw. z art. 1020 K.c., a uprawnionym do zachowku jest wnuk spadkodawcy lub odpowiednio dalszy zstępny. Zaznaczył, iż można przyjmować, że oświadczenie o przyjęciu lub odrzuceniu spadku ze swej istoty powinno wpływać jedynie na porządek dziedziczenia. Nie ma przy tym decydującego znaczenia regulacja zawarta w art. 992 K.c., z której wynika, że przy ustalaniu udziału spadkowego uwzględnia się także spadkobierców niegodnych oraz spadkobierców, którzy spadek odrzucili, natomiast nie uwzględnia się spadkobierców, którzy zrzekli się dziedziczenia albo zostali wydziedziczeni. Ustawodawca, regulując zasady dziedziczenia oraz prawa do zachowku, nie nadał spadkodawcy uprawnienia do dowolnego kształtowania kręgu osób uprawnionych do zachowku ani nie nadał takiego uprawnienia spadkobiercom. Rozrządzenie testamentowe polegające na wydziedziczeniu musi dla swojej skuteczności spełniać warunki określone w art. 1008 K.c. Zrzeczenie się przez potencjalnego spadkobiercę dziedziczenia wymaga zawarcia umowy w warunkach wyznaczonych przez ustawodawcę (art. 1047 i nast. K.c.). Regulacja zawarta w art. 1049 § 1 i 2 K.c., przewidująca, że zrzeczenie się dziedziczenia może objąć również zstępnych zrzekającego, którzy wówczas wraz ze zrzekającym zostają wyłączeni od dziedziczenia tak jakby nie dożyli otwarcia spadku, wskazuje, iż w tym przypadku ustawodawca odmiennie niż przy odrzuceniu spadku umożliwił wykluczenie również zstępnych zrzekającego się dziedziczenia, ale skutek ten nie następuje, gdy umowa nie obejmuje zstępnych zrzekającego, czyli wnuków i dalszych zstępnych. Gdy o zachowek wystąpił zstępny osoby, która zrzekła się dziedziczenia, i który nie został objęty skutkami umowy zrzeczenia się dziedziczenia, jak też zstępny wydziedziczonego, nie można stosować zasady, iż przy ustalaniu udziału spadkowego stanowiącego podstawę do obliczania zachowku nie uwzględnia się spadkobierców, którzy zrzekli się dziedziczenia lub zostali wydziedziczeni. Zstępni ci wchodzą bowiem w miejsce swojego rodzica zarówno w zakresie dziedziczenia ustawowego, jak i w zakresie zachowku, dlatego winni być uwzględniani przy ustalaniu udziału spadkowego stanowiącego podstawę obliczenia zachowku należnego innemu uprawnionemu[30].

Nie oznacza to jednak jeszcze uznania za nietrafne zapatrywania wyrażonego przez Sąd Najwyższy w glosowanym orzeczeniu. Za tym, iż pogląd wyrażony w tezie uchwały w sprawie III CZP 23/19 jest prawidłowy, przemawiają następujące ważkie argumenty.

Po pierwsze, na gruncie obowiązującego stanu prawnego należy przyjąć, że osobą uprawnioną do zachowku w rozumieniu art. 991 § 1 K.c. nie jest wnuk

30 Zob. np. J. Kremis, J. Kuźmicka-Sulikowska, w: *Kodeks cywilny*…, s. 1899; F. Błahuta, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 3, Warszawa 1972, s. 1910; L. Stecki, w: *Kodeks cywilny*…, s. 874.

spadkodawcy jako dalszy zstępny, w sytuacji gdy dziecko spadkodawcy jako spadkobierca ustawowy odrzuciło spadek z ustawy, dziedziczenie całości spadku nastąpiło na podstawie testamentu, a dziecko spadkodawcy, które odrzuciło spadek, nie zostało powołane do dziedziczenia na podstawie tego testamentu. Osobą uprawnioną do zachowku w rozumieniu art. 991 § 1 K.c. jest wnuk spadkodawcy jako dalszy zstępny, w sytuacji gdy dziecko spadkodawcy jako spadkobierca ustawowy odrzuciło spadek z ustawy, a dziedziczenie następuje na podstawie ustawy. Będzie tak np. wtedy, gdy spadkodawca rozporządził całym bądź prawie całym swoim majątkiem w drodze darowizn uczynionych przed śmiercią albo poprzez ustanowienie zapisów windykacyjnych w testamencie, w konsekwencji czego w spadku po nim nie zostały żadne bądź zostały niewielkie aktywa. Dziedziczenie nastąpi wówczas według porządku ustawowego. Gdyby syn spadkodawcy odrzucił w terminie spadek przypadający mu z ustawy, roszczenie o zachowek przysługiwać będzie jego zstępnemu (dalszemu zstępnemu spadkodawcy). Nie powinno się przyjmować, iż oświadczenie o przyjęciu lub odrzuceniu spadku ze swej istoty wpływa jedynie na porządek dziedziczenia, ale już nie na uprawnienie do zachowku. Prawo dziedziczenia obejmuje również prawo do zachowku. Dlatego m.in. przez umowę o spadek po osobie żyjącej (*sensu largo*) należy rozumieć także umowę o zachowek czy zapis (zwykły, windykacyjny). Takie umowy z mocy art. 1047 K.c. są zakazane. Konsekwentnie umowa zrzeczenia się dziedziczenia to w tym szerokim znaczeniu również umowa o zrzeczenie się zachowku. Zrzeczenie się zachowku nie jest jednak zrzeczeniem się części dziedziczenia, lecz odrębnego prawa, które stanowi pochodną prawa do dziedziczenia ustawowego i jego rdzeń. Zrzeczenie się dziedziczenia zawiera w sobie *implicite* zrzeczenie się zachowku, *a maiori ad minus* można zrzec się jedynie zachowku na tej samej podstawie prawnej[31]. Dlatego nieskuteczne oświadczenie zstępnego spadkodawcy o odrzuceniu spadku jest także nieskuteczne dla określenia kręgu osób uprawnionych do zachowku. Ponadto prawo spadkowe nie zna instytucji odrzucenia zachowku. Brak podstaw do twierdzenia, że – w stanie faktycznym objętym pytaniem prawnym – przy ustalaniu na podstawie art. 991 § 1 K.c. kręgu zstępnych, którzy byliby powołani do spadku z ustawy, oświadczenie zstępnego (dziecka) spadkodawcy o odrzuceniu spadku należy uznać za skuteczne w rozumieniu art. 931 § 2 K.c. w zw. z art. 1020 K.c., w konsekwencji czego uprawnionym do zachowku byłby wnuk spadkodawcy lub odpowiednio dalszy zstępny. W przeciwnym wypadku spadkobierca niedziedziczący spadku z ustawy, poprzez takie odrzucenie spadku mógłby wpływać na przejście uprawnienia do zachowku na jego zstępnych (dalszych zstępnych spadkodawcy). W tym kontekście

31 G. Wolak, *Umowa zrzeczenia się dziedziczenia w polskim prawie cywilnym*, Warszawa 2016, s. 325.

w glosowanej uchwale trafnie wywiedziono, że jeżeli oświadczenie w przedmiocie nabycia spadku złożyła osoba niebędąca spadkobiercą – np. osoba należąca do kręgu spadkobierców ustawowych, niemająca wiedzy o sporządzeniu testamentu powołującego do spadku inną osobę, to jej oświadczenie nie wywiera skutków prawnych; nie wpływa na określenie kręgu potencjalnie uprawnionych do dziedziczenia ustawowego, a w konsekwencji na określenie uprawnionych do zachowku.

Po drugie, do przyjęcia odmiennego zapatrywania nie prowadzi ani to, że niegodność dziedziczenia nie rozciąga się na zstępnych niegodnego, wskutek czego mogą im przysługiwać uprawnienia z tytułu zachowku, ani to, że zstępni spadkobiercy, który odrzucił spadek, nie są z mocy tego odrzucenia pozbawieni prawa do zachowku. W tym ostatnim przypadku chodzi przecież o skuteczne odrzucenie spadku. O skutecznym odrzuceniu spadku z ustawy nie może być zaś mowy, gdy do całości spadku spadkodawca powołał spadkobiercę (spadkobierców) w ważnym i skutecznym testamencie. Zstępni spadkobiercy, który odrzucił spadek, jaki mu rzeczywiście (realnie) przypada z ustawy, nie są z mocy tego odrzucenia pozbawieni prawa do zachowku.

Po trzecie, na gruncie nieobowiązujących już przepisów Kodeksu cywilnego o dziedziczeniu gospodarstwa rolnego wchodzącego w skład spadku Sąd Najwyższy przyjmował, że z istoty odrzucenia spadku (art. 1012 K.c.) wynika, że może ono odnieść skutek prawny określony w art. 1020 K.c. tylko wówczas, gdy składający takie oświadczenie dziedziczy spadek, i dlatego uznawał, że art. 1020 K.c. nie ma zastosowania w zakresie dziedziczenia gospodarstwa rolnego, gdy oświadczenie o odrzuceniu spadku złożył spadkobierca niemający ustawowych kwalifikacji do jego dziedziczenia (jego zstępni nie mogą w takim stanie rzeczy dziedziczyć gospodarstwa rolnego według zasad określonych w art. 931 § 2 K.c. ze względu na odrzucenie spadku). Z istoty tego odrzucenia spadku (art. 1012 K.c.) wynika także i to, że może ono odnieść skutek prawny określony w art. 1020 K.c. w zakresie uprawnienia do zachowku tylko wówczas, gdy składający takie oświadczenie zstępny spadkodawcy dziedziczyłby spadek.

Po czwarte, w piśmiennictwie przyjmuje się, że jeżeli spadkobierca uprawniony do zachowku odrzuci spadek przypadający mu z testamentu, może nadal dziedziczyć z ustawy (art. 1022 K.c.). Ma więc prawo do zachowku. Dopiero odrzucenie spadku przypadającego z ustawy powoduje, że spadkobierca nie jest objęty hipotezą art. 991 K.c.[32] Chodzi jednak o przypadek skutecznego takiego odrzucenia spadku. Konsekwentnie należałoby uznać, że jeśli spadkobierca odrzuca spadek jako spadkobierca ustawowy, który mu nie przypada z ustawy (pierwszeństwo ma bowiem

32 P. Księżak, *Zachowek*…, s. 144.

powołanie do spadku w testamencie), przysługuje mu prawo do zachowku. Prawo to nie może dlatego przysługiwać jego zstępnym (dalszym zstępnym spadkodawcy).

Po piąte, celem art. 992 K.c. jest ustalenie udziału spadkowego stanowiącego podstawę ustalenia zachowku „abstrakcyjnie", tj. tak, jakby rzeczywiście doszło do skutku dziedziczenie ustawowe. Prawo do zachowku przysługuje zstępnym, małżonkowi i rodzicom spadkodawcy jedynie wtedy, gdy w konkretnym wypadku byli powołani do spadku z ustawy[33]. O kolejności powołania w tym zakresie decydują przepisy o ustawowym porządku dziedziczenia (art. 931 i nast. K.c.). Gdy spadkodawca powołuje do całości spadku określonego spadkobiercę (spadkobierców) w testamencie, jedynie zstępny spadkodawcy byłby powołany do spadku z ustawy, gdyby nie odmienna wola spadkodawcy wyrażona w testamencie, i on ma prawo do zachowku. Dalszy zstępny prawa tego już nie ma wskutek odrzucenia spadku przez jego wstępnego, gdyż takie odrzucenie spadku uznać należy za bezskuteczne. Uznanie za ważne oświadczenia o odrzuceniu spadku złożonego przez osobę z kręgu spadkobierców ustawowych spadkodawcy w sytuacji, gdy do dziedziczenia dochodzi na podstawie testamentu, oznaczałoby, że oświadczenie takie nie może wprawdzie wyłączyć takiej osoby od nabycia spadku, ale może wpłynąć na zmianę kręgu hipotetycznych spadkobierców ustawowych, a w rezultacie kręgu uprawnionych do zachowku. Byłoby to rozwiązanie wewnętrznie sprzeczne i wyraźnie niespójne systemowo, dlatego, jak słusznie uznał Sąd Najwyższy, musi być odrzucone.

Po szóste, rozmiar obciążenia spadkobierców z tytułu zachowku został określony w ustawie (art. 991 § 1 K.c.) i do jego zwiększenia nie może dojść z woli osób uprawnionych do zachowku. Byłoby zaś tak wtedy, gdyby przyjąć, że w razie odrzucenia spadku przez osobę uważającą się za spadkobiercę ustawowego (pełnoletnią, niebędącą trwale niezdolną do pracy), choć do dziedziczenia spadku dochodzi z testamentu, prawo do zachowku przysługuje jego małoletnim zstępnym. Słusznie także Sąd Najwyższy wskazał na niedopuszczalność zwiększenia obciążenia zachowkiem spadkobierców z woli osób uprawnionych do zachowku. Prawidłowo zaznaczył, że rozmiar tego obciążenia został określony w ustawie ułamkowo w stosunku do wartości ewentualnego udziału w spadku w odniesieniu do określonych kategorii potencjalnych spadkobierców ustawowych (art. 991 § 1 K.c.). Wola określonych osób nie może tego obciążenia modyfikować, a tak byłoby przecież, gdyby uznać, że w razie odrzucenia spadku przez osobę uważającą się za spadkobiercę ustawowego prawo do zachowku przysługuje jego zstępnym, np. gdy odrzucający spadek miałby tytułem zachowku otrzymać 1/2 należnego mu udziału w spadku,

33 P. Księżak, w: *Kodeks cywilny*…, s. 720.

a jego spadkobierca 2/3 tego udziału ze względu na to, że jest małoletni (lub trwale niezdolny do pracy). Rozwiązanie takie mogłoby niewątpliwie stwarzać pole do nadużyć i skłaniać spadkobierców do odrzucenia spadku jedynie po to, aby ich spadkobiercy uzyskali więcej tytułem zachowku od zobowiązanych do jego zapłaty. Wykładnia prawa przyjęta w omawianym orzeczeniu stawia tamę takim nadużyciom.

Rekapitulując, trafnie i zgodnie z obowiązującym prawem Sąd Najwyższy stwierdził w glosowanej uchwale, że zstępnemu osoby należącej do kręgu spadkobierców ustawowych, która – choć nie była spadkobiercą – złożyła oświadczenie o odrzuceniu spadku, nie przysługuje prawo do zachowku.

Bibliografia

Błahuta F., w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 3, Warszawa 1972.

Doliwa A., w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. M. Załucki, Warszawa 2019.

Gwiazdomorski J., *Prawo spadkowe*, Warszawa 1959.

Justyński T., *Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 19 października 2018 r., III CZP 36/18*, OSP 2019, z. 11.

Kosik J., w: *System Prawa Cywilnego*, t. 4. *Prawo spadkowe*, red. J.S. Piątowski, Wrocław 1986.

Kordasiewicz B., *Krąg osób uprawnionych do zachowku*, w: *Księga jubileuszowa Profesora Tadeusza Smyczyńskiego*, red. M. Andrzejewski i in., Toruń 2008.

Kordasiewicz B., w: *System Prawa Prywatnego*, t. 10. *Prawo spadkowe*, red. B. Kordasiewicz, Warszawa 2015.

Kremis J., Kuźmicka-Sulikowska J., w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2017.

Księżak P., *Zachowek w polskim prawie spadkowym*, Warszawa 2012.

Księżak P., w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 3. *Spadki*, red. K. Osajda, Warszawa 2013.

Pazdan M., w: *Kodeks cywilny*, t. 2. *Komentarz. Art. 450–1088. Przepisy wprowadzające*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2013.

Pietrzykowski J., w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 3, red. Z. Resich i in., Warszawa 1972.

Sokołowski T., w: *Kodeks cywilny*, t. 2. *Komentarz. Art. 450–1088*, red. M. Gutowski, Warszawa 2016.

Stecki L., w: *Kodeks cywilny z komentarzem*, red. J. Winiarz, Warszawa 1980.

Wolak G., *Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z 19 października 2018 r., III CZP 36/18*, Rejent 2019, nr 7.

Wolak G., *Status spadkobiercy a prawo do zachowku*, Jurysta 2012, nr 11.

Wolak G., *Umowa zrzeczenia się dziedziczenia w polskim prawie cywilnym*, Warszawa 2016.

Załucki M., w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 6. *Spadki (art. 922–1088)*, red. M. Fras, M. Habdas, Warszawa 2019.